

Rahvastikupoliitika sõlmküsimumused

Paul–Eerik Rummo (RiTo 8), rahvastikuminister, Reformierakond

Rahvastikupoliitikale on vaja seada selged strateegilised eesmärgid, et me ei jookseks, pea laiali otsas, mitmes suunas korraga ega takerduks ka pisinokitsemistesse.

Oleme rajanud oma rahvusliku eneseteadvuse Jakob Hurda pandud nurgakivile, millesse on raiutud: kui meile pole antud saada suureks arvult, saagem siis suureks vaimult. Teisisõnu, oleme oma arvulise väiksuse sügavalt läbi tunnetanud ja orienteerunud kvaliteedile. Ei saagi olla kahtlust selles, et meist igaühe tervis ja positiivsed väärtushoiakud, intellektuaalne ja moraalne kvaliteet, haritus ja hea tahe on kokkuvõttes tähtsamad kui meie rahva arv. Maailm areneb ning läheb keerulisemaks, mistõttu muutub järjest tähtsamaks just kvaliteet.

Aga sellegipoolest: kas oleme valmis tunnistama, et kusagil tuleb ette alampiir, millest väiksem rahvaarv ei suuda enam kvaliteeti tagada ja me satume langusse? Väidan, et Eesti rahvaarvu kasvamise vajadusest ei saa enam mööda hiilida. Õnneks on tahe omada järglasi sisse kodeeritud igasse elusolendisse, sealhulgas inimesse. See on omamoodi igiliikur, ja valitsuste asi on vaadata, kuidas kõrvaldada liiv hammasrataste vahelt.

Vähene sündimus

Alates 2000. aasta rahvaloendusest on Eesti elanikkond vähenenud igal aastal 5000–6000 inimese võrra, ja kaugeltki mitte ainult teise ilma või teistele maadele lahkumise tõttu. Sünde on olnud vähe. Vaatame rahvastiku vanuselist koostist. Ebaoproportsionaalselt väiksed on just noorimad vanuserühmad, tulenevalt ligi 10 aastat kestnud sündimuse madalseisust. Noorima vanuserühma suurus on ainult 60 protsenti 2000. aasta omast. Küllalt suured on keskealiste (niisiis ka tööealiste) rühmad, kelle kanda on majandus ja üldine toimetulek. Samas on nende seas omakorda küllalt suur pensionieale lähenejate hulk. Viimatiöeldule pakub lähiajal mõningat leevendust praeguste 15–19-aastaste, s.o peatsete tööjõuturule sisenejate üsna suur rühm. Seejärel on aga oodata suurt tühikut. Niisuguse tuleviku mõju töötajate sotsiaalmaksust moodustuvatele fondidele, eriti pensionikassale pole raske kujutleda.

Taasiseseisvunud Eesti madalat sündimust on seletatud väärtushoiakute muutumisega, pereloomisega võistlevate uute ahvatluste ja võimaluste tekkega, majandusraskustega. Küllap see kõik peab paika. Eri vanuserühmade kujunemise dünaamikat vaadeldes leiame aga veel ühe lihtsa seletuse. Praegu on 30–39-aastasi kõva kuuendik vähem kui kümme aastat tagasi. Just sellesse vanuserühma kuuluvad eelmisel kümnendil sündinud laste emad. Teisisõnu, neil aastail oli suhteliselt vähe sünnitusealisi naisi. Vähem potentsiaalseid emasid – vähem ka lapsi. Tahan öelda, et igal nähtusel on põhjusi rohkem kui üks ja demograafilised protsessid on tõesti pikaajalised. Seetõttu ilmneb ka nende mõjutamise tulemuslikkus täiel määral põlv–paar hiljem. Kui praegused vähesed lapsed jõuavad järglaste saamise ikka, hakkab sündide vähesuse pilt korduma nagu halvas unenäos. Selle vastu me nüüd enam ei saa. Kui aga suudame mõneks lähemaks aastakski sündide arvu suurendada, loome sellega võimaluse positiivse trendi tsükliliseks kordumiseks. Igatahes: kui võtame

eesmärgiks rahvastiku lihtsa taastootmise, eeldaks see keskmiselt 2,1 last iga viljakas eas naise kohta. Kui võtame eesmärgiks rahvaarvu kasvu, jääb ka sellest väheks.

Varajane suremus

Eesti loomuliku iibe negatiivsus tuleneb ka surmade rohkusest. Me mitte ainult ei jäta kohale tulemata, vaid läheme ka ruttu ära. Suremus Eestis on peaaegu pidevalt suurenenud juba 1970. aastast alates. Praegune pilt on ümmarguselt 10 sündi ja ligi 15 surma 1000 inimese kohta. Selle aasta suvekuudel toimus midagi harukordset – erinevus sündide ja surmade arvu vahel kahanes märgatavalt. Siiski ei jõudnud sünnid veel surmadele järele. Ka on tegemist liiga värske ja liiga lühikese perioodiga liigjulgeteks üldistusteks.

Surma kui bioloogilise protsessi loomuliku osaga pole poliitiliselt midagi peale hakata. Kuid mis meid peab kindlasti huvitama, on varajased, sealhulgas vägivaldsed surmad, nende põhjuste analüüs. Tõdegem, et keskmine eluiga Eestis ei ole märkimisväärselt kasvanud juba viimased kolmkümmend aastat. Ootuspäraselt on surma põhjustest esikohal südame-veresoonkonna haigused ja kasvajakasv. Nii on see enamikus arenenud maades, meil aga surrakse neisse märgatavalt nooremalt kui mujal, kus elunormiks on kujunenud terviseteadlik käitumine. Niisiis peitub just siin üks meie suuremaid varusid keskmise eluea tõstmiseks. Teine, kuhu peame oma pilgu suunama, on surmad välistel põhjustel, s.o tapmised, enesetapud, õnnetused (sh tööõnnetused, liiklusõnnetused, uppumised), mürgistused jms. Kuigi nende arv on praegu 1990. aastate keskmisega võrreldes mõnevõrra langenud, eriti tapmiste ja enesetappude osas, moodustavad vägivaldsed surmad, mida on aastas kokku üle 2000, siiski enam kui kümnendiku kõigist surmajuhtudest. Eriti oluline on teada, et liiklusõnnetused ja alkoholimürgistused – kokku umbes veerand kõigist vägivaldseist surmadest – viivad meie seast eeskätt nooremaid ja keskealisi mehi, nagu ka tööõnnetused.

Sisse- ja väljaränne

Ei sisse- ega väljaränne näi olevat viimasel ajal nii suur, et rahvastiku üldarvu või selle koostist märgatavalt mõjutada. Integratsioonipoliitiliste vajadustega seonduva kolmandiku Eesti elanikkonnast moodustavad jätkuvalt peamiselt Nõukogude okupatsiooni aastail sisserännanud ja nende järglased. Pöördudes korraks tagasi sündide-surmade dünaamika juurde, saab rääkida vastavate näitajate järkjärgulisest ühtlustumisest eestlaste ja mitte-eestlaste vahel pärast massilise sisserände lakkamist. Mäletatavasti oli muulaste sündimus okupeeritud Eestis eestlaste omast kõrgem ja suremus madalam, tulenevalt sellest, et immigrerid eeskätt nooremad täiskasvanud. Praegu on pilt ühtlustunud.

Rände osas tõdevad uurijad sõna-sõnalt järgmist: "Iseseisvusperioodi vältel on rände registreerimise alused muutunud, mistõttu rände aktiivne jälgimine pole võimalik." Sisserände absoluutarvude ja ajalise jagunemise graafik osutab, et ligikaudu 30 000 isiku puhul on nende saabumisaeg teadmata. See on küsimus meie informeeritusest.

Regionaalpoliitiliselt on tarvis silmas pidada ka siserännet, s.o liikumist riigi piires. Meil on olemas tabelid kahe rahvaloenduse, 1989. ja 2000. aasta võrdlevate andmetega. Laias

laastus näitab see Eesti elanike silmatorkavalt suurt paiksust: 91,2% inimestest, kes olid Eestis mõlema loenduse ajal, elasid jätkuvalt samas maakonnas. Kui tohin siia lisada isikliku mulje, siis tundub, et viimastel aastatel on mobiilsus kuigivõrd kasvanud, vähemalt pendelrände vormis. Kindlasti vajab riik siserände kohta operatiivset ülevaadet ja jooksvaid uuringuid.

Euroopa taust

live on negatiivne põhiliselt meiega võrreldavates Ida-Euroopa siirderiikides. Ka Lääne-Euroopa riikides on sündimus harilikult allpool taastetaset, kuid seda kompenseerib madalam suremus, mis koostoimes annabki põhjuse rääkida Euroopa rahvastiku üldisest vananemisest. Viimane on "tänu" meie lühikesele elueale meile veel suhteliselt võõras probleem, kuigi töötajate ja pensionäride suhtarv 1,6 : 1 on juba kehv küll. Kuid veel sündimusest Euroopas. Aastal 2000 ületas see taastetaseme ainult kolmes riigis – Türgis, Albaanias, Islandil –, kus seda seletatakse põhiliselt traditsiooniliste hoiakute püsimisega. Suhteliselt heast sündimusest saab aga rääkida ka mõnes moodsamas Lääne-Euroopa riigis, kusjuures Prantsusmaa, mõne Põhjamaa, Luksemburgi ja Hollandi puhul on seda põhjendatud teadlike poliitivate rakendamisega, s.o sellega, mille vajalikkusest oleme ka meie rääkima hakanud, ja mitte ainult rääkima.

Rahvastikunäitajad hõlmavad veel mitmeid huvitavaid ja järelduste kujundamiseks vajalikke näitajaid. Rahvastikupoliitilist strateegiat ette valmistades oleme lähtunud arusaamast, et demograafiliste protsesside stiihilisusele vaatamata on võimalik neid soodsamate tulemuste saamiseks teatud määral mõjutada. Et me neid soodsamaid tulemusi vajame, peaks eeltoodust selge olema.

Olen läbi vaadanud suurel hulgal teemaga seonduvaid arengukavasid, leppeid ja lepete projekte, programme, tegevuskavasid ja kontseptsioone, mille on koostanud eri institutsioonid ja mis on vastu võetud viimaste aastate jooksul. Ülevaadet sellest, kas, millisel viisil ja määral ning milliste tulemustega on neid ellu viidud, oli võimatu saada. Seejuures ei taha ma öelda, nagu oleksid need dokumendid tühja täis. Neis on head tahet ja arvestatavaid ideesid erinevail üldistus- ja rakendatavusastmeil. Puudub aga koordineeritus ja läbiv telg, mis hajususe korrastaks. Sellest puudusest tahaks küll üle saada.

Oleme tutvunud mitmete, nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt tehtud uuringutega, konsulteerinud teadlaste ja praktikutega, suhelnud kodanikeühendustega. Oleme püüdnud koguda ja üldistada ametkondades olevat teavet ja saada ülevaadet nende igapäevase tegevuse probleemidest.

Strateegilised eesmärgid

Rahvastikupoliitikale peab seadma selged strateegilised eesmärgid, et me ei jookseks, pea laiali otsas, mitmes suunas korruga ega takerduks ka pisinokitsemistesse, mis ehk midagi korraks parandavad, aga kaugemas perspektiivis on mõttetud või isegi kahjulikud.

Ettevalmistatav dokument piiritleb kolme üksteist täiendavat eesmärki. Esiteks: saavutada sündimuse tõus taastetasemeni. Teiseks: saavutada nii naiste kui ka meeste keskmise oodatava eluea ja keskmise puudevaba eluea tõus vähemalt Euroopa keskmise tasemeni. Kolmandaks: saavutada rahvastiku soodus soolis-vanuseline struktuur kogu Eesti territooriumil.

Sündimuse taastetaseme teemat ma juba puudutasin, see on kõige muu alus.

Keskmine meeste eluea pikkus Eestis ei ületa 63 aastat, mis on 11 aasta võrra vähem Euroopa Liidu liikmesmaade keskmisest. Naiste keskmine eluea pikkus, 75 aastat, on Euroopa omale lähemal. Emotsionaalselt ja pragmaatiliselt oleks eelistatavam nii sooliselt kui ka põlvkondlikult tasakaalustatum rahvastik. Selle eesmärgi poole püüeldes tuleb silmas pidada kahte tõsiasja: seda, et Euroopa keskmine on seni pidevalt n-ö eest ära läinud (eluiga on pikenenud aasta võrra iga kümnendi kohta) ja selline olukord näib jätkuvat, ja teiseks seda, et sündide arvu märkimisväärse tõusuta või siis nooremate põlvkondade impordita tähendab keskmise eluea pikenedamine rahvastiku üldise vananemise süvenemist koos kõige sellest tulenevaga. Igatahes tuleb silmas pidada ka selle eesmärgiasetuse teist poolt, mitte ainult keskmise eluea, vaid ka keskmise puudevaba eluea tõusu. Viimane tähendab inimese iseseisva toimetulekuaja pikenedamist, mil ta saab oma igapäevaelus hakkama ilma kõrvalise abi ja hoolduseta.

Kolmas eesmärk – et rahvastiku soolis-vanuseline struktuur oleks võrreldavalt soodus ja võimalikult ühtlane kogu riigi territooriumil – eeldab väga tugevat eeltööd regionaalsel tasandil.

Pere ja tööelu ühitamine

Läbiv telg, mille ümber tähtsaimad rahvastikupoliitika meetmed ja neist tuletatavad tegevused suuresti koonduvad, on pere- ja tööelu ühitamine. Mitte töö või lapsed, vaid töö ja lapsed on mõttemudel, mis on ühiskonnas vähehaaval jälle võimust võtmas. Seda vaieldamatult konstruktiivset mõttemudelit on mõttekas ka riiklikult toetada. Inimelu on tervik. Meil ei oleks lootustki rahvana püsima jääda ja kuhugi välja jõuda, kui me ei võta oma mõtlemises ja praktikas maha pingeid normaalse inimese kahe põhivajaduse vahelt. Üks neist on järglaste saamine, et elu edasi kanda. Vastutustundliku inimese puhul tähendab see ka valmidust need järglased omal jõul üles kasvatada. Teine põhivajadus on eneseteostus ja arendamine, et rakendada oma võimeid ja oskusi, mis ühtlasi annab võimaluse ennast ära majandada. Need vajadused kuuluvad olemuslikult ühte ja peaksid ühte kuuluma ka igapäevaelus. Perekesksete väärtuste jätkuv kujundamine ühiskonnas, lastega töötajate vajadusi arvestava töökeskkonna kujundamine, väikelapsega kodus olijale tema senise tööga seonduva vanemahüvitise maksmine, laste päevahoiuvõimaluste avardamine – need kõik on sammud, mis võimaldavad inimesel tunda rõõmu nii lastest kui ka tööst ning tagavad ühtlasi materiaalse toimetuleku laste üleskasvatamiseks.

libe- ja elukvaliteedi problemaatikale pere- ja tööelu terviklikkuse, inimelu, rahva elu terviklikkuse nurga alt lähenedes saame rahvastikupoliitika teenistusse koondada tegevusi mitmest valdkondlikust poliitikast – majandus-, rahandus-, hariduspoliitikast, tööhõive- ja

tervisepoliitikast, regionaalpoliitikast. Valdkondlike ideede, pingutuste ja võimaluste läbimõeldud ühendamine ongi ainuvõimalik tee sedavõrd hõlmava poliitika kujundamisel, nagu seda on rahvastikupoliitika.

Ettevõtmised 2004. aastaks

Nimetan mõned ettevõtmised, mis tuleks ära teha 2004. aastal. Mõistagi vanemahüvitise ja laste sünniga seostuva õppelaenukustutuse ning kogumispensioni toetamise rakendamine; kõigeks selleks on olemas nii eelarveraha kui ka rakendusmehhanismid. Rööbiti sellega aga järgmiste mudelite väljatöötamine, et panna alus edasiliikumiseks. Kõigepealt uue, tõhusa ja eesmärgipärase peretoetuste skeemi väljatöötamine, eesmärgiga rakendada see nii ruttu kui võimalik. Laste arvu arvestava riiklike pensionide väljamaksmise mudeli väljatöötamine. Kindla süsteemi väljatöötamine vanemapoolse ülalpidamiskohustuse täitmise tagamiseks (lihtsamalt öeldes: alimendid). Väikelaste päevahoiu alternatiivmudelite väljatöötamine. Õigusliku regulatsiooni ja meetmete väljatöötamine lapsendamise lihtsustamiseks, hooldusperede süsteemi korrastamiseks, professionaalse perehoolduse rakendamiseks ja lastekodude järkjärguliseks asendamiseks perehooldusega. Viljatusravi kulude riikliku kompenseerimise mudeli väljatöötamine ja võimalikult kiire rakendamine. Narko- ja alkoholisõltuvuse ennetamise ja rehabilitatsiooni detailsete tegevuskavade väljatöötamine. Seda kõike koos kuluarvestuste ja rakendusmehhanismidega. Ja muidugi sammud nende tingimuste loomiseks, mis aitaksid ajada võimalikult täpset ja terviklikku rahvastikupoliitikat.

Praegu pole veel hilja teha algust teadliku rahvastikupoliitikaga.